

egeret; cum illa ejus immensa & intolerabilis ædificatio confutisset⁷⁰; se ipsum⁷¹, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium⁷², responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat: his se tenere non potuit. Exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud expectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis literas mittat?

Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insaniam penderet: ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum injussu populi aut senatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, planissime vetant: sed hæc omitto. Ille si non acerrime fureret, aude- ret, quam provinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, cum & auctoritate senatus, & forte haberet; interposita religione⁷³, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi asciscere, cum etiam si religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & gravissimæ legum pœnæ vetarent?

XXII. Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpi-
mus;

de qua in ea pro Sextio: *Villam ædificare in oculis æmilianorum tantam, tugurium ut jam videatur esse illa villa, quam ipse tribonus plebeiana olim in concionibus expulchras*. Non est contemnendus omnium fere librorum veterum consensus. Habent enim, *Ad hunc Tusculanum in monte montem extruendum*. Quo major in Gabinium queritur invidia, qui in editiore colle, quem vocat montem, suam villam quasi alterum montem extruxisset. *Manutius*.

⁷⁰ *Ædificatio confutisset*] Id est hæsitæ, nec propter nimios sumptus potuisset abfol-

vi. *Abram*.

⁷¹ *Se ipsum*] Historia narrat, Ptolemæum, Ægypti regem, pulsam a suis civibus propter scelera, restitutum a Gabinio Syria pro- consule, auctoribus Cæsare & Pompejo, mercede decem millium talentorum, ut in orat. pro Postumo, & apud Suetonium. *Manutius*.

⁷² *Numen interdictumque Deorum immortalium*] Quia Sibyllæ versus Ægypti regem cum exercitu restitui vetabant. *Lucanus, Dio. Idem*.

⁷³ *Interposita religione*] Vide epist. ad Lentulum, *Fam. l. 1.*

mus; de reditu Gabini omittamus: quem etsi sibi ipse præcidi- dit⁷⁴, ego tamen os ut videam hominis⁷⁵, expecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. Neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui quasi deorum immortalium festi ac sollemnes, sunt adventu meo, redituque celebrati?

Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque Romanum universon; cum mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. Quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur, & testæ urbis, ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mihi- que, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt⁷⁶.

Habes

⁷⁴ *Sibi ipse præcidi*] Effecit ipsi suis sceleribus, ne redire possit. *Manutius*. Veritus pœnas legum majestatis & de pecuniis repetundis. *Hotomanus*.

⁷⁵ *Os ut videam hominis*] Impudenciam ejus, qui redire audeat. *Manutius*.

⁷⁶ *Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, prætores collocaverunt, mihi que, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt*] Hæc Cicero oratorio more, non historico, videtur posuisse. Nam multis ætatibus ante Ciceronem nulli id contigisse verum est. Nemini vero unquam antea, videamus, ne parum caute dicamus. Antiquis enim temporibus, pluribus idem contigit. Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honoris domus queque publice ædificata est in

Palatio: cujus exitus, quo magis insignis effect, in publicum verus deducatur, hoc est, extra privatum aperiretur. Narconem autem tradere, M. Valerio, quia sæpius vicerat, ædes in Palatio tributas, L. Higinio dicit in libro prior de viris claris: P. Valerio Volesi filio Publicolæ ædes publicas sub Velia, ubi nunc ædes Victoriarum est, populum ex lege, quam ipse tulerat, concessisse. Tradunt & Antiochi regis filio obfidi domum publice ædificatam, inter quos Atticus in annalibus, quæ postea dicitur Lucilii poetæ fuisse. Varro quoque in lib. 111. de vita populi Romani, quo loco refert, quam gratas fuerit erga bene meritos, dicit, Mutini, quod in Sicilia cum equitatu suo transferat ad nos, civitatem Romæ datam, ædesque & pecuniam ex arario. Videamus tamen, num ideo Cicero dicat sibi, quod antea nul-

Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Maandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionefque quæstisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam vero ipsam scedavit adventus tuus.

XXIII. O familiæ non dicam Galpurnia, sed Calventia; neque hujus urbis, sed Placentini municipii; neque paterni generis, sed braccata⁷⁷ cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narrabat. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras⁷⁸, cum non longe abfuisses⁷⁹, adventu isto tuo domi fuisse otiosum.

Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? qui dico venisse pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum vulgo essent & illo ipso, & multis ante diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præsto fuerunt: quibus illi acceptis, sagula rejecerunt,

&

li, domum pecunia publica ex ærario edificatam, quia illis aut locus publice datus sit, aut domus quæ non fuerat eorum, neque propter illos publice sumptu edificata: Ciceroni domus, quæ fuerat ipsius, & diruta atque incensa erat & consecrata, publico sumptu edificata sit: quod novum & huic primo, & adhuc etiam soli contigit. *Alicon.*

⁷⁷ *Braccata*] Sic dicta est Gallia, quod braccis uteretur, quas nos *Braves* appellamus, Germani *Brach*, vel *Broch*. Gallorum

autem nomine Germanos plerumque veteres comprehendebant. *Hotom.*

⁷⁸ *Quorum tu legatorum prælio Imperator appellatus eras*] In Vaticano codice scriptum est, *Quorum tu legatorum opera in prælio Imperator appellatus eras*. Fulv. Ursinus.

⁷⁹ *Cum non longe abfuisses*] Inimicæ negativam fide Pall. editionumque vet. neotericæ abjecerant. *Geut. Absuisset* a loco mirum prælii. *Grævius.*

& cæteram imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tanta provincia, triennio post Macedonicus imperator, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior. In quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Cum ego Callimontana porta introisse dixissem, sponcione me, ni Esquilina introisset, homo promptissimus accessit: quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestrum quispiam audierit; aut ad rem pertineat, qua tu porta introjeris, modo ne triumphali⁸⁰: quæ porta Macedonicis semper proconfulibus ante tepatuit. Tu inventus es, qui consulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

XXIV. At audistis, Patres conscripti, philosophi vocem. Negavit, se triumphum cupidum unquam fuisse. O scelus, o peltis, o labes! cum extinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & salutem meam una mercede provincia: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsisse defendes? Sæpe enim vidi, qui & mihi, & cæteris cupidiore provincia viderentur, triumphum nomine tegere, atque velare cupiditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. Neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non pratextat cupiditatem triumphum.

Quod si te senatus, populusque Romanus aut non appetentem, aut etiam recusantem bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi atque demissi, justum triumphum honorem atque dignitatem contemnere. Nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falsæ gloriæ consecrari⁸¹: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Cum vero non modo

non

⁸⁰ *Triumphali*] Jocatur in ambiguo. Nam triumphalis porta Romæ erat, qua proconfules Macedonici triumphantes introbant, unde nomen: & eam, qua introvit Pisonis, ideo negat esse triumphalem, quia consulari præditus imperio ex Macedonia non trium-

phavit. *Manut.*

⁸¹ *Ut omnes umbras etiam falsæ gloriæ consecrari*] P. Manut. & Lamb. editio: & *omnes umbras etiam falsæ gloriæ*: sed invidis omnibus MSS. quamvis sententia omnino hanc particulam exigit. *Grævius.*

non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso fenatu, non modo nullo populi Romani studio, sed nullo ferentis suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non eversa per te, sed perditæ civitatis: cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio extiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas ærarium: cum orbabas Italiam juventute: cum mare vastissimum hieme transibas: si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

Non est integrum Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo. Eravit enim. Non gustarat istam tuam philosophiam. Ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, puder me tui. Quid est, quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a fenatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontino⁸², necessario meo, jam non est integrum: religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellus, Maximos! o amentem Paulum! rusticum Marium! nullius consilii patres istorum amborum consulum, qui triumpharunt⁸³!

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla & luto fistus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ, clarissimo & summo imperatori, genero suo⁸⁴? Fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate iusti & magni triumphii. Non didicit eadem ista, quæ tu. Mitte ad eum libellum. Sed jam, si ipse coram congrédi poteris, meditare, quibus verbis in-

⁸² Pontino] Qui prætor Cicerone Cof. Cassilin. III. 2.

⁸³ O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellus, Maximos! O amentem Paulum, rusticum Marium! Nullius consilii patres istorum amborum consulum, qui triumpharunt!] Diximus, hanc orationem esse di-

eam Cn. Pompejo Magno II. M. Crasso II. Cof. Pompeii pater bello Italico de Picentibus, M. Crassi pater P. Crassus ante bellum Italicum de Hispanis triumphavit. Aconius.

⁸⁴ Genero suo] C. Casari, qui tunc in Gallia bellum gerebat. Manutius.

ensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus & constans; apud indoctum eruditus: apud generum focer. Dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum⁸⁵ concinnus, perfectus, politus e schola: Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt, qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis. Tibi enim & esse, & fuisse deos videbis⁸⁶ iratos.

Vertes te ad alteram scholam: differes de triumpho. Quid tandem habet iste curus? quid victi ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. Quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere; nihil quod referre ad voluptatem corporis possis. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flaminus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Coelimonatanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. Nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit. Rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. Quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, literas profuisse. Ita enim sunt perscriptæ scite,

Tom. VI.

D d

&

⁸⁵ Ut ex homo facetus, ad persuadendum] finis.

Facetus legit Ant. Augustinus, pro facetus. Et recte, ut mihi quidem videtur: nam facetiæ Deos non irasci; quos tibi & esse, & fuisse ut eas ante omnia præponere debuerit. Urvidebit iratos. Olivetus.

& literate, ut scriba, ad ararium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistra manu perficans, commurmuratus sit, *Ratio quidem* ⁸⁷ *bercle apparet, argentum egeras* ⁸⁸. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam adscendentem in currum possis revocare.

XXVI. O tenebra, o lutum, o fordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi ⁸⁹ præcone, avo tuo, dignum esse videatur. La Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit ⁹⁰. Irrisa est abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorre: qui, etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu cruditor, quam Piso ⁹¹; prudentior, quam Cotta; a-

⁸⁷ *Ratio quidem, &c.* Hic Plauti versus est, e Triumviro, II. 4. 17. Ciceronem aliter scripsisse, quam hæc habet editio, putabat P. Victorius, *For. Lect.* XXIV. 3. Contra Victorium differit M. A. Muretus, *Var. Lect.* IV. 19. *Idem.*

⁸⁸ *Ogeras*] Perit, abiit, evanuit. Dicitur, inquit Scipio Gentilis, ea forma, qua Paulus Jurisconsultus dixit, *Pecuniam profecti*, vel Ulpianus, *Pecunias ire, redire*. Cicero, in Verrem, lib. 11. cap. 23. *Pecuniam, qua via ierat, eadem semita reversit*. Anonymus.

⁸⁹ *Mediolanensi*] Eius avus Placentia quidem civis, at Mediolani præco fuerat. Ferrarius.

⁹⁰ *Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit.* Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit] Credo vos quære, & quis hic Cotta, & quis ille collega Crassi fuerit. Fuit autem C. Cotta orator ille compar P. Sulpitii, qui est in dialogis Ciceronis de Oratore scriptis,

qui, cum decretus illi esset triumphus, mortuus est ante diem triumphi, cum cicatrix vulneris eius, quod ante plures annos in prælio acceperat, rescissa esset repente. Crasso autem collega fuit Q. Scævola pontifex: qui cum animadverteret, Crasso, propter sumam ejus in rep. potentiam, ac dignitatem, senatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit reipubl. magis quam collegæ habere rationem: ac, ne fieret S. C. intercessit. Sed idem provinciam, cujus cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, depulerat, ne sumptui esset arario. *Aconius.*

⁹¹ *Irrisa est a te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi: a qua te longe dixisti abhorre: qui etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu cruditor, quam Piso.*] Quis hic M. Piso fuerit, credo vos ignorare. Fuit autem, ut putato jam nos dixisse, Pupius Piso civesm temporibus, quibus Cicero, sed tanto ætate major, ut adolescentulum Ciceronem patrem ad eum deduceret, quod in eo & antiquæ viræ

bundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiota; ut tu appellas, præclara duxerunt.

Quod si reprehendis, quod cupidi lauræ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. Neque vero contempsisti, licet sis Themista ⁹² sapientior, sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti. Jam vides, quandoquidem ita mihimet sui inimicus, ut me tecum compararem, & digressum meum, & absentiam, & reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensis, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam, nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infirmissimo, ac desperatissimo antelaturus?

XXVII. Age, senatus odit te, quod cum tu facere jure concedis, afflicto, & perditore non modo dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus & ornatissimus, L. Ælius est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu superbissime decreta & preces repudiasti.

Fac hujus odii tanti, ac tam universi periculum, si audeis.

D d 2 In-

similitudo, & multæ erant licetæ. Orator quoque melior, quam sequentior, habitus est. Biennio tamen ferius, quam Cicero, consul fuit. Triumphavit pro consule de Hispanis, Q. Horcenio, Q. Metello Cretico. Coss. ante Ciceronis consulatum. *Idem.*

⁹² *Themista*] Themista mulier fuit, Epicuri ætate, philosophiæ Epicuræ dedita, Leontis, seu Leontæi cuiusdam uxore, ad quam scripse non semel Epicurus: ut refert Laertius. Hac igitur hujus loci sententia est:

Quamvis tu Piso, Themista, muliere Epicureis præceptis erudita, & perpolita, sapientior sis, hoc est; quamvis egregius sis philosophus, & multærem Epicuram doctrinam, ac sapientissimam Themistam, scientia superes: non tamen triumphum contempsisti, sed senatus conviciis tinnisti; si triumphum postulares. Est autem jocus Ciceronis in Pisonem amarus, cum cum muliere Epicuræ comparatis, & ejus sapientiam, sapientie muliebæ anteponeatis. *Lambinus.*

Instant post hominum memoriam apparatusissimi, magnificentissimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari⁹³. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi sunt vestrae scholae? Ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. Manus tibi ne afferantur times. Dolor enim esse malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudine, verba sunt atque ineptiae. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis gratia inibit⁹⁴: nisi forte, ut cum P. Clodio, hoc est, cum amoribus suis, coenet: sed plane animi sui causa.

Ludos nobis idiotis relinquet. Solet enim in disputationibus suis, oculorum & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod fordidos, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur: nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil posterius, nihil nequius. Luxuriam autem in isto nolite hanc⁹⁵ cogitare. Est enim quaedam, quanquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum, (laudabo inimicum) ne magno opere quidem quidquam, praeter libidines, sumptuosum. Toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere suos videatur, Placentini⁹⁶: extracta mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multa carne subrancia. Servi sordidati ministrant: nonnulli etiam fenes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis, & vinum a propola, atque

⁹³ Instant post hominum memoriam apparatusissimi magnificentissimique ludi: quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo quidem fieri posthac possint, possum ullo pacto suspicari] Cn. Pompeji ludos significat, quibus theatrum a se factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnans primus omnium dedit in circo. Aconius.

⁹⁴ Convivium publicum non dignitatis gratia inibit] Quod Cn. Pompejus ad dedicationem sui theatri publice exhibebit, non ini-

bit, ad honorandum Cn. Pompejum exhibitorum convivi. Dignitatis autem causa dicitur iniri convivium, quia Senatores epulabantur ab aliis ordinibus separati. Abram.

⁹⁵ Hanc] Ut vulgo homines luxuriosi esse solent, cum laetitia quadam, atque elegantia. Ferrarius.

⁹⁶ Placentini] Ex villi nimirum materia. Fuerautem avus ejus Placentinus. Vide supra. Idem.

atque de cupa. Graeci stipati, quini in lectulis⁹⁷, saepe plures; ipse solus. Bibitur ulque eo, dum de folio ministraretur⁹⁸. Ubi galli cantum audivit, avum suum⁹⁹ revixisse putat: mensam tolli jubet.

XXVIII. Dicit aliquis, Unde tibi haec nota sunt? Non mehercule, contumeliae causa describam quemquam, praesertim ingeniosum hominem, atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Graecus¹⁰⁰, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam, (sic enim cognovi) humanus¹, sed tamdiu, quamdiu cum aliis² est, aut ipse secum. Is cum istum adolescentem jam tum³ cum hac diis irata fronte vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum esset praesertim appetitus: dedit se in consuetudinem, sic ut proflus una viveret, nec fere ab isto unquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum & humanissimorum coetu loquor. Audistis profecto dici, philosophos Epicureos: omnes res, quae sunt homini expetendae, voluptate metiri. Recte, an secus, nihil ad nos: aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus. Sed tamen lubricum⁴ genus orationis, adolescenti non acriter intelligenti saepe praecipit.

⁹⁷ Quini in lectis] Cum tres, aut summum quatuor solerent esse.

⁹⁸ Bibitur usque eo, dum de folio ministraretur] Graevius hoc loco sibilum putat esse lectum, vel fellam, ubi hospes Pifo sederit solus, ut sit hic sensus: Bibitur, quamdiu hospes convivi propinat. Sed neque commodus est hic sensus, neque verba cum pariuntur. Nam primo, hic sensus si esset, intemperantia in bibendo non appareret: deinde usque eo dum cum conjunctivo non potest significare Quamdiu. Si solium est a Ciceronis manu, putem esse dolium. Nam solium etiam in balneis est vas genus, quod & labrum dicitur. Sed mihi placet Augustini emendatio, qui legebat, de dolio. Bibitur tamdiu, donec vinum defusum & vetustum non suppetat amplius, sed etiam vinum recens, doliari, ministraretur. Eruest.

⁹⁹ Avum suum] Qui Gallus fuerat. Joctatur in ambigua vocabuli significatione. Manutius.

¹⁰⁰ Est quidam Graecus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam, sic enim cognovi, humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum] Philodemum significat, qui fuit Epicureus illa aetate nobilissimus, cujus & poemata sunt laetiva. Aconius.

¹ Humanus] Politiore literatura, & liberalibus studiis eruditus. Paulo post: In hominum eruditissimorum & humanissimorum coetu loquor. Vide Gellium, lib. XIII. Noct. Attic. cap. 16. Abram.

² Quamdiu cum aliis] Quam cum Pifone: in ejus enim consuetudine ita se gerere cogitur, ut sui ipsius eruditionisque suae oblitus esse videatur. Idem.

³ Jam tum] Vel in adolescentia fronte & supercilio ita severus erat Pifone, non modo ut hominibus, sed ut diis ipsis iratus esse videretur. Manutius.

⁴ Lubricum] Lubricum sua sponte, quia voluptas duplex: animi, ex virtute; corporis, ex vitio: sed adolescentem, propter aetatem incauto, non modo lubricum, verum etiam saepe praecipit: quia neutram voluptatem Epicurii philosophi nominabant. Manutius.

ceps. Itaque admissarius⁵ iste, simulatque audivit, a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expicatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere⁶, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus⁷ (quomodo ajunt) pilam retinere: quod acciperat, testificari; tabulas obsignare velle, Epicurum disertum decernere⁸; & tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis & valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit.

XXIX. Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam literis, quod fere ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poetam. Devenit, aut potius incidit

⁵ Admissarius] Tanquam equus, qui rationis expert, unam corporis voluptatem novit. Ideo, tanquam de equo, sequitur, adhinnit. Idem.

⁶ Distingere] Cum aliam esse corporis, aliam animi voluptatem ostenderet. Qua de re lib. 4. de Finib.

⁷ Claudus] Proverbium in eos, qui, quæ a magistro audiverunt, tenent, sed neque recte intelligunt, neque eo recte uti possunt. Nam claudus in pila ludo, nihil potest nisi pilam sibi traditam retinere, non ea ex regulis ludi uti, propterea quod currere celeriter non potest. Ervsius.

⁸ Epicurum disertum decernere] Eodem modo dixit, ut Prætores dicuntur decernere saginam, sevirum, aut filium: *Horum*. Antiqua scriptura in hoc loco mendosa est. Vident omnes, opinor, divinatorem alio ad hunc locum emendandum & explicandum opus esse. Lambinus. Carere locus vitio mihi non videtur. Idem fortasse alii sentient: sed legatur, *Et tandem dictum opinor*: lapsu facili, & usitato, propter similitudinem literarum, elucet, puto, si qua labes, maculaque infodit. Libri quidam veteres, Est ta-

men dicit, ut opinor, quod non satis placet. Manus. Vestigii Faerni libri insitens lego: *Epicurum disertum dicere, & tamen dicit, ut opinor*. Verba Ciceronis verbis Pisonis interjecta locum obscuraverunt: Ait Piso, Epicurum disertum dicere, cetera voluptates corporis se nihil beatum reperire, & et assentiens Cicero, & tamen, inquit, hoc dicit Epicurus, ut opinor. *Disertum corruptum in disertum*. Gualielmus. Sed cur rejiciatur, quod non modo Faernus in suo, sed & Manutius in quatuor, est tamen dicit, ut opinor? Sic autem distinguendum est tamen. Dicit, ut opinor. Est tamen, inquit Cicero, scilicet ita. Dicit Epicurus, ut opinor, voluptatem esse summum bonum. Græcius. Parenthesi hoc includo (& tamen dicit, ut opinor) atque in hunc modum intelligi posse arbitror. Etiam si asseret Piso, & quovis pignare contendat, *Epicurum disertum decernere, se nullum bonum intelligere posse demptis corporis voluptatibus*, tamen opinor ita dixisse Epicurum. Salse, ni fallor, & argute. Significat enim, Pisonem non eum esse, cui possit fides haberi. *Annymus*

cidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus, atque advena, quo tam sapiens & tanta civitas. Revocare se non poterat, familiaritate implicatus: & simul inconstantia famam verbatum: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes libidines, omnia supra, omnia cenarum convivorumque genera, adulteria denique ejus, delicatissimis verbis expresserit. In quibus, si quis velit, possit istius tanquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa a multis lecta, & audita recitarem, nisi vererem, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorret: & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. Qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam: si quidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur.

Sed idem casus illum ignarum quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissima atque intemperantissima pecudis ceno & sordibus inquinavit: qui modo cum res gestas consulatus mei collaudasset; quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pene turpis: *Non ulla tibi*⁹ inquit, *invidia nocuit, sed versus tui*. Nimis magna poena, te consule, constituta est, sive malo poetæ, sive libero. Scripsisti enim, *Cedant arma togæ*. Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio¹⁰, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incium est, *Vestis, jubeatis, ut*, quod M. Cicero versum fecerit, sed, *quod vindicaris*¹¹.

XXX. Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Pha-

⁹ *Non ulla tibi*] Dialogismo festivo & elegantiori orationem illustrat. Piso, *Non ulla tibi invidia nocuit, sed versus tui*. Cicero: *Nimis magna poena te Consule constituta est sive malo poetæ, sive libero*: Cicero: *Scripsisti enim vestis, Cedant arma togæ*. Cicero: *Quid tum? Piso: Hæc res tibi fluctus illos excitavit*. Cicero: *At hoc nusquam*, &c. A-

bramus.

¹⁰ *In illo elogio*] In lege Clodia, quæ ipsa fuit sepulcrum Reip.

¹¹ *Quod vindicaris*] Hoc verbo usum esse Clodium in lege, mihi non fit verisimile, sed eum potius dixisse crediderim, *Quod civis Romanus invidiâ causa condemnaret*. Cicero, ad suam laudem, verbo mitiore usus est. Manus.

Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verbum, sed poetam armis persequere: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, *Cedant arma togæ*. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse concessurum. Quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus. Non dixi hanc togam, qua sum amictus; nec arma, scutum & gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne & otii, toga; contra autem arma, tumultus atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio concessurum. Quare ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipsum, & agnoscat, neque te nihil sapere mirabitur.

At in illo altero, inquit, hæres, *Concedat laurea b laudi*. Immo mehercule, habeo tibi gratiam. Hærerem enim, nisi tu expedisses. Nam cum tu timidus ac tremens tuis ipse firacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abiecasti: indicasti, non modo amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompejum inimicum mihi isto versu esse factum: ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi perniciis esse quæsitæ. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissim, multis sæpe orationibus scriptisque decorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus: primo nonne compensabit cum uno verficulo tot mea volumina laudum suarum? Quod si est commotus, ad perniciem non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset?

XXXI. Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? Complecteris amplissimos viros ad tuum, & Gabinii scelus, neque id occulte. Nam paulo ante dixisti, me cum iis configere, quos despicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem (quis enim

b Lamb. Grut. lingue

nim non intelligit, quos dicas?) quanquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompejus, multis obstitentibus ejus erga me studio atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse. Vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum¹², illius periculorum, nefarie factæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderem¹³, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicæ salute conjunctas. Quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperentis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex senatus-consulto rempublicam defendentibus, se arma sumpturum. Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitissim: deinde ad extremum, neque se, neque generum¹⁴, neque collegam suum, tribuno plebis desuturum. Hic tu, hostis, ac proditor, alius me inimiciorem, quam tibi, debere esse dicis?

XXXII. Ego C. Cæsarem non eadem de republica sensisse,

Tom. VI.

E e quæ

¹² Insidiarum mearum] Cum insidari me
¹³ Excluderet] Sermone ejus atque aditu
Pompejo diceretis. Idem. Vide pro Domo, prohiberet. Idem.
cap. II. ¹⁴ Generum] C. Cæsarem.

quæ me, scio: sed tamen, quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficium quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restituissem: cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meam?

Sed præterita omitto. Me ut Cn. Pompejus omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi & adiutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem; illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminero semper, æque mihi fuit amicus, ac sibi: alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armis que ponant. Atqui me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum dissidebamus. Habet hoc virtus, (quam tu ne de facie quidem nosti) ut viros fortes species ejus, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, Patres conscripti, quod sentio, & quod vobis audientibus sæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inexpiabilemque

piabilemque¹⁵ præberet, tamen ei, cum tantas res gessisset, generetque quotidie, non amicus esse non possem. Cujus ego imperio non Alpium vallum contra aditum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio, & oppono. Perfecit ille, ut, si montes refedissent, amnes exaruisent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiæ munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligit, omni laude dignum putet, tu me a tuis inimicitis ad similitudinem revocabis? Sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene nosse conjunctionem meam & Cæsaris, eludebas¹⁶, cum a me tremantibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me attinet:

*Nunquam istam imminuam curam infirmando tibi*¹⁷: tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis, atque oneris imponam. Nec despero tamen, quanquam languet juvenus, nec perinde, ac debebat, in laudis & gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus¹⁸, a quo missus eras, simillimus extitisses.

XXXIV. An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos non

E e 2 vesti-

¹⁵ Implacabilem inexpiabilemque] Unde in P. Manutii & Gruteri, & cæteris, qui Gruterianam sunt secuti, editiones, irrepsit *inexplicabilem*, quod revera in hoc loco explicabile non potest, cum rectissime & MSS. & edd. Victor. Lambini, aliorumque, *inexpiablem* Gravium. Joan. Aug. Erastii, *inexpiablem* animadvertio est: Hoc de hominibus dici, qui se placari non sinunt, non memini, nec credo. Sed tamen in hac ipsa oratione cap. 7. dicit Cicero: A me quidem etiam penas expetitis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaveris. Quid est illud expiaveris? Certe placaveris. Si se manes expiari non fi-

nant, erunt ergo, dicenturque *inexpiables*: neque adeo est incredibile hoc posse de iis dici, qui se placari non sinunt. Olivetanus.

* Lamb. imperium, non Alpium vallum, ascensui transgressionemque

¹⁶ Eludebas] Non serio me provocabas ad te accusandum, sciebas enim id me non facturam propter Cæsarem. Ferrarius.

¹⁷ Quanquam; quod ad me attinet. Nunquam istam imminuam curam infirmando tibi] Proprie notius est, quam ut indicandum sit, hunc versum esse L. Accii poetæ, & dici a Thyeste in Atreo. Asz.

¹⁸ Ejus] P. Clodii.

vestigii¹⁹ odorantes ingressus tuos, sed totis volutionibus corporis, & cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt & prima illa scelera in adventu, cum accepta pecunia a Dyrhachinis ob necem hospitis tui Platoris²⁰, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmasti, & Thessalonicam fide tua venire jussisti: quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervicem subjicere gestiret; sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret. Tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes: quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto²¹ vendidisses, securi percussisti: cum ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia & auxilia, a Bessis, peditum equitumque polliceretur. Neque eum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denscletis²², quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem tutata est, nefarium bellum & crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedonia, vexatores ac perditores effecisti. Vestigialia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abriperunt, pecus abegerunt; Thessalonicenses, cum oppido desperassent, munire arcem coegerunt.

XXXV. A te Jovis Urni fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est. Tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui cum uno genere morbi affigerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque focii nefario bello laceffiti, sana vexata, hanc

¹⁹ Non vestigiis] Allegoria: Non per conjecturas tua scelera novimus, sed ubi cubaveris, & volutatus fueris, scimus. Ferr.

²⁰ Platoris] De Haruf. Resp. 16.

²¹ Cotto] Bessorum regi. Horon.

²² Denscletis] Thraciæ populis.

hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva, scelorum & crudelitatis tuæ genus univertum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quæ maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies & octogies, quod, quasi variani nomine, in venditione mei capitis adscriperas, ex arario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? nonne cum cent. talenta tibi Apolloniata Romæ dedissent, ne pecunias increditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? nonne, hiberna cum legato præfectoque tradidisses, evertisti miseris funditus civitates: quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potest vi & metu extortum, honorarium nominari. Quod cum peræque omnes, tum acerbissime Bœotii & Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. Unus dominus, unus æstimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuisti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum pactiones²³, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes²⁴ proferam? Tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sunt crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam equid recordaris, cum omni totius provincie pecore compulsio, pellium nomine²⁵, omnem quæstum illum domesticum, paternumque renovasti? Videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleti quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. Quid? vestigialem provinciam, singulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi?

Quid?

²³ Reorum pactiones] Quas videlicet cum tra leges reum absolvit. Sic aliis in locis apud nostrum, & ab iis se mercede corrumpti permiserat, & redemptiones, quibus illi a Pisonem incolumitatem suam redemerant. Abram.

²⁴ Libidinosissimas liberationes] Quæ non sunt secundum fas & æquum, sed pro partium studio, quia iudex illi favet, & contra leges reum absolvit. Sic aliis in locis apud nostrum, libidinosi iudices, testes, libidinoso sententia. Grævius.

²⁵ Pellium nomine] Prætextu pellium, ad loricas, clypeos, papilionem faciendos. Quæ ratione tantum lucratus est, quantum pater fuerat ante lucratus. Abram.

Quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos²⁶? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis²⁷, esse nameratum? Quid illa in Pontum profectio²⁸, & conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætoriam nuntiata²⁹, cum tu non solum, quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, ex sanguis & mortuus concidisti? Quid quæstor adilitius rejectus³⁰? præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti³¹? M. Bæbius, vir fortis, interfectus iussu tuo?

Quid, quod tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in fordidibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti³² sexcentos ad bestias³³ amicos, sociosque misisti? Quid, quod, cum sustentare vix posses mœrorem tuum, doloreque decessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, & cum Autobolo,

Atha-

²⁶ Per tuum servulum ordines assignatos] Ordines assignare fuit Tribuni militum. Polybius, libro 6. Vide Lipsium cap. 1. lib. 2. de Militia. Idem.

²⁷ Quid? stipendium, &c. mensis palam propositis] Stipendium pendebatur ex ærario: Pifo ut illam pecuniam quam ex ærario stipendii nomine capiebat, in suum usum converteret, jubebat a civitatibus stipendium numerari. Factum amplificat a duobus. 1. Quod non fecit, sed per omnes annos id fecerit. 2. Quod palam, & mensis propositis in oculis totius provincie. *Ab.*

²⁸ Quid illa in Pontum profectio] Res obscura est, & nullis antiquitatis impressa vestigiis. Videtur Pifo pecuniis Barbarorum inhians, in Pontum incursum fecisse, & inde fuisse expulsum: unde & conatus potius, quam bellum illatum, nominatur. *Idem.*

²⁹ Macedonia prætoriam nuntiata] Cum tibi nuntiaturum est, Macedoniam, quam proconsulari imperio tenebas, prætoriam esse factam: ut statim prætores anni illius in eam proficere rentur. Eo pertinebat superior oratio de Provinciæ Consulari, patetque hoc ex loco de solo Pifone eam sententiam obtinuisse. *Hotom.*

³⁰ Quid quæstor adilitius rejectus? Præpositus legatorum tuorum optimus a te quisque violatus?] Sic dedere, antiquos fecit codices Gruterus, Gravius. Omnino facillioris est explicatus id, quod Lambinus propositit, atque utinam in aliqua veteri membrana invenisset: Quid quæstor adilitius rejectus, præpositus homo turpissimus, legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? Ediderunt alii: Quid prætor adilitius rejectus, præpositus legatorum tuorum turpissimus, optimus abs te quisque violatus? At accidit perincommodè, quod turpissimus in nullo est veteri libro. Abesse debuerat quoque præpositus; libere fuerat oratio, que ad hanc vocem ad hæretic. *Anonymus.*

³¹ Tribuni militum non recepti] Non admisi a te, qui a populo fuerant Tribuni militum constituti. Vide Lipsium, Dial. 9. lib. 2. *Abiam.*

³² Quid populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociosque stipendiariorumque misisti?] Manifestum est, P. Clodium significari. *Asconius.* Vocem stipendiariorumque alii non agnoscunt.

³³ Ad bestias] Hoc est: Pro servis miserat focios, & amicos bellis obiciendis in spectaculis. *Ferrus.*

Athamante, & Timocle, formosis fratribus, contulisti? Quid, quod; cum inde te recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti³⁴, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inficientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querularum ferre non posses, in oppidum devium Berceam profugisti: quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate³⁵, innovasti?

XXXVII. Mitto aurum coronarium³⁶, quod te diuissime torfit, cum modo velles, modo nolles. Lex³⁷ enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, & genera mutabas³⁸. Mitto diplomata³⁹ tota in provincia passim data: mitto numerum navium⁴⁰, summamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatique frumentati: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sancitum diligenter.

Ætoliam, quæ procul a barbaris disjuncta gentibus in sinu pacis posita, medio fere Graciæ gremio continetur, (o pœna, o furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arifnoen, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. Quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum⁴¹, atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere cogisti. Hoc tu in

³⁴ Quo fuit uxor Exegisti] Turnebus Adversar. xxi, 15. emendat in villa Leucadia, que fuit uxoris Egizibi. Geuterus.

³⁵ Scelerate] Ut edimus, ita ediderunt Gruterus & Gravius: alii scelerate, adverbium.

³⁶ Coronarium] Vide Agrar. I. 4.

³⁷ Lex] Julia de repetundis.

³⁸ Vocabula mutabas] Non dicebas, auri coronarii nomine accepta, sed aliis quibusdam nominibus, tua furta obtegentibus.

³⁹ Diplomata] Literas patentes publico sigillo munitas. Nondum tamen liquet, quid hoc loco Tullius reprehendat, nisi si forte Pifonis avaritiam obiter notat, qui ea diplomata venderit, que gratis dare debuisset. *Abiam.*

⁴⁰ Navium] Quas federatis civitatibus sine necessitate publica imperasti. *Idem.*

⁴¹ Agrinarum] Turnebus, Agrinorum. Vide Stephanum in A'gria.

exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliaë repentinus interitus, exercitum dimisisti⁴². neque ullam poenam, quæ tanto facinori debèretur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere.

XXXVIII. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius⁴³, cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est. Hic, cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit: eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes insignia & monumenta esse voluerunt, nosser hic præposterus Imperator⁴⁴, amissorum oppidorum, caesarum legionum, provinciæ præsidio, & reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis & nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropæorum incidi inscribique posset, Dyrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulo ante Torquato respondit beneficii causa ab se esse dimissos. Quibus cum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, & ultimas Adriani maris oras petivit. Cum interim Dyrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, & cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuant, dissipant. Sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

Quæ cum ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me nosse videas; non existimes, median illam partem

⁴² Dimisisti] Solutis sacramento militibus: quod non licebat sine senatus auctoritate, vel populi jussu.

⁴³ Albucius] De Prov. Consul. cap. 7.

⁴⁴ Præposterus Imperator] Alii vocantur Imperatores, cum hostes occiderint: hic or-

dine præpostero dictus est Imperator, casu ab hostibus ejus exercitu: adeoque statuam, quam sibi Dyrhachii poni voluit, non habuit suæ bellicæ virtutis monumentum, sed suorum flagitiorum indicium. Ferr.

tem & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quod me hortere⁴⁵: nihil est, quod invites. Admoneri me satis est. Admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judicaria lata, quos posthac iudices simus habituri⁴⁶? Non æque legetur quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non legetur. Nulli conjiciuntur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem conjiciuntur. Iudices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitabis: res ipsa, & reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolim⁴⁷, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur⁴⁸.

Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiões, neees: denique nullam mihi poenam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro & civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obrigit P. Rutilio: quod specimen habuit hæc civitas innocentiaë. Major mihi iudicium, & reipublicæ poena illa visa est, quam Rutilij. L. Opimius eiectus est e patria, is, qui prætor & consul, maximis reipublicam periculis liberarar. Non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, seeleris ac conscientiaë poena permanit⁴⁹. At con-

Tom. VI.

⁴⁵ Quod me hortere] Ut tibi nomen desiderium tuum, mihi amicissimum. Item, ob-

ram. Manut.

⁴⁶ Ecquid vides, ecquid sentis, lege judicaria lata quos posthac iudices simus habituri?] Legem judicariam ante aliquot annos, quibus temporibus accusatus est Verres a Cicerone, tulit Aurelius Cotta prætor: quia communicata sunt iudicia senatus, & equibus Romanis, & tribunis ærariis. Rursum

deinde Pompejus in consulatu secundo, quo hæc oratio dicta est, promulgavit, ut amplissimum ex censu, ex centuriis aliter quam antea, lecti iudices, æque tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. Asonius.

⁴⁷ Quod nolim] Propter Casarem socer-

rum tuum, mihi amicissimum. Item, ob-

ram. Manut.

⁴⁸ Dehortabitur] Fortasse reipublica tempora distuladebunt. Horat.

⁴⁹ L. Opimius eiectus est e patria, is, qui & prætor, & consul maximis periculis reipublicam liberarar. non in eo, cui facta injuria est, sed in eis, qui fecerunt, secleris & conscientiaë poena permanit] Notum est. Opimum in prætura Fregellas cepisse: quo patris visus est ceteros quoque nominis Laciæ socios male animatos repressisse: eundem in consulatu Fulvium Flaccum consularem, & C. Gracchum tribunitium oppressisse: ob quam invindiam postea iudicio circumventus est, & in exilium actus. Asonius.

tra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciarum, cum stuprum Bonarum deorum pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita judicarent, pari scelere adstrictos arbitraretur?

XL. An ego expectem, dum de te quinque & septuaginta tabellarum diribeantur, de quo jam pridem omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum, judicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen a republica detestantur. Legati, qui una suere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaja exhausta: Thessalia vexata: lacerata Athenarum: Dyrhachium, & Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini, & Bullientes illusi: Epirus excisa: Locri, Phocii, Boeotii, exusti: Acarnania, Amphilochia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia condonata barbaris: Aetolia amissa: Dolopes, finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, vexatorem, praedonem, hostem, venisse fenserunt.

Ad horum omnium judicia tot, atque tanta, domesticum judicium accessit sententiarum damnationis tuae: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nulla ad senatum e provincia literarum, nulla ex trinis aetivis gratulatio⁵⁰, nulla triumphi mentio: non modo quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte & seminario triumphorum, cum arida folia laurearum retulisses, cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te fecisse videri⁵¹, pronuntiavisti. Qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus, triumphisque provincia? Sin autem aliquid sperare volueras, si cogita-

ras

⁵⁰ Nulla ex trinis aetivis gratulatio] Supplicatio Diis decreta in gratiarum actionem: aetivorum autem meminit quod aetivis sit ac-

commodatior rebus gerendis. Abr.

⁵¹ Fecisse videri] Judicium formula, cum reum damnabant.

ras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropaea, plena dedecoris & risus, te commentatum esse declarant: quis te miserius, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rempublicam esse gestam, neque praesens dicere ausus es?

XLI. An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis, cujusque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicium, sed in sententiis omnium civium, famam nostram, fortunamque pendere? Te indemnatum videri putas, quem focii, quem foederati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipsum oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui seipsum condemnet?

Nunquam ego sanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod posset esse improbis & probis commune, supplicium legis ac iudicii, sed abjectum, contemptum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum & relictum: circumspectantem omnia: quidquid increpavisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus: sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari: horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui. Vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat: equidem non moleste feram. Sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus letabor, cum te semper sordidum, quam si paulisper sordidatum viderem⁵².

⁵² Nec minus letabor, cum te semper sordidatum autem intellexit, accusatum & reum. Budeus. Reos accedere ad rem] Sordidum dixit, vilem & abjectum, & sine ullo vitae nitore ac laetitia vitam ag-